

Publikationsbeskrivning

Nedan följer en sammanställning av de olika statistiska publikationer och undersökningar som legat till grund för den större delen av statistiken i denna bok. Tillvägagångssättet för de olika undersökningarna samt viktiga kommentarer som gjorts i böckerna angående resultatens tillförlitlighet har medtagits då dessa har haft betydelse för jämförbarheten med andra år i längre tidsserier. För mer detaljerad information kring insamling, databehandling och andra metodaspekter, uppsök den specifika publikationen.

Jordbruk och Boskapsskötsel 1865–1911 (BISOS N) – Hushållningssällskapens berättelser jämte sammandrag 1865–1911

Under mitten av 1860-talet omstrukturerades lantbruksstatistiken eftersom det fanns ett behov av mer tillförlitliga, jämförbara uppgifter om skörd, arealanvändning och husdjursskötsel. Statistiska centralbyrån fick i uppgift att sammanställa dessa uppgifter, som i varje enskilt län insamlades av Hushållningssällskapet. Själva insamlingsförfarandet skiljde sig till en början åt mellan olika län, vilket till del påverkade resultatets tillförlitlighet. Detta var framförallt tydligt under insamlingens första år (1865), vilket medfört att vi i denna publikation valt 1866 som vår startpunkt. Från och med 1869 års redovisningar infördes ett mer enhetligt insamlingsförfarande. Detta gick ut på att man gjorde lokalundersökningar av vissa delar av varje län under varje år. Beräkningar gjordes sedan med resultatet av dessa undersökningar som underlag för att få uppgifter representativa för hela länet. Efter ett visst antal år hade samtliga delar av länet lokalundersökts och en mer översiktlig bild kunde presenteras. Detta innebar i många fall att äldre uppgifter för länsdelarna användes i statistiken under flera år. Man ansåg dock att detta förfarande ”i väsentlig mån hafva bidragit till det jordbruksstatistiska materialets förbättrade beskaffenhet”¹. De sätt på vilka varje hushållningssällskap genomförde dessa lokalundersökningar skiljde sig dock fortfarande åt, vilket påpekas i de sista årens publikationer. År 1911 ifrågasätts vissa uppgifter från en del län då man ansåg att ”en del undersökningar lämna att önska i fråga om noggrannhet, omsorgsfullhet och tillförlitlighet”². Sett över hela perioden 1865–1911 har uppgifternas tillförlitlighet avsevärt förbättrats.

De största problemen med uppgifternas kvalitet var främst sammankopplade med att de uppgiftsinsamlare som utförde arbetet åt hushållningssällskapen i stor utsträckning var oavlönade frivilliga. Detta medförde att insamlandet utfördes med en alltför låg grad av noggrannhet. Därtill var insamlarna dåligt utbildade och kunde i en hel del fall inte förmedla instruktioner till befolkningen på landsbygden om hur olika variabler skulle tolkas. I redovisningen lades stor vikt vid uppgifter angående skördens storlek som räknades ut med hjälp av inrapporterade korntal, samt den besådda arealen och den del av skörden som bortfördes till utsäde.

Skördeuppgifternas tillförlitlighet var periodvis låg då stora variationer kan ses angående skörden inom enskilda län. Eftersom även systemet med omräkningsfaktorer och liknande orsakar svårigheter att jämföra med skördeuppgifter under senare år, har dessa uppgifter utelämnats i denna publikation. Skördeuppgifter publiceras således från år 1913 och framåt.

De redovisade uppgifterna för arealanvändning, husdjur samt antal jordtorp och lägenheter kan anses vara förhållandevis tillförlitliga, eftersom man lade stor vikt vid att försöka insamla korrekta uppgifter inom dessa områden. Periodvis var vissa lokala hushållningssällskap av en eller annan anledning oförmögna att lämna uppgifter av tillräcklig kvalitet, varför man i dessa fall antingen använt uppgiften från föregående år eller tagit en genomsnittlig uppgift från den senaste femårsperioden. Efter insamlandet granskades uppgifterna centralt av Statistiska centralbyrån där man även gjorde jämförelser med kartor, med de dåvarande skattemyndigheternas deklarerade brukningsenheter och mantalskrivningar samt med andra myndigheters förteckningar. I samband med detta efterarbete korrigerades ibland vissa uppgifter för att överensstämma med en källa som ansågs mer tillförlitlig. Exempel på saker som periodvis korrigerats på detta vis är skogsmarksarealen och antalet hästar i vissa län. När det gäller husdjuren efterfrågades deras antal vid årets slut. Eftersom antalet djur av vissa slag skiftar stort under året bör jämförelser med senare års publikationer göras med detta i åtanke. Arealuppgifter redovisades fram till och med år 1888 i tunnland, varefter man övergick till hektar som arealenhet. I denna publikation har omräkning gjorts till hektar med en omräkningsfaktor på 0,4937. I efterhand har uppgifterna om den totala åkerarealen i riket ifrågasatts. Detta eftersom den stadiga ökningen ej har kunnat förklaras med motsvarande nyodling.

Under 1970-talet genomförde Bengt Holgersson en studie med slutsatsen att åkerarealen var underskattad med omkring 880 000 hektar under 1860-talet. Denna underskattning minskade sedan gradvis fram till 1910-talet då uppgifterna ansågs mer tillförlitliga. För mer information angående detta se faktaruta sid 9. För mer information kring jordbruksstatistikens utveckling under hela perioden 1865–1920 hänvisas till Medin (1999).

¹ JoB 1891 s. 3.

² JoB 1911 s. 4.

Jordbruk & Boskapsskötsel 1913–1920 – Lokalundersökningarna fortsätter

I syfte att framförallt förbättra de insamlade uppgifternas kvalitet, omarbetades insamlingsmetoderna under 1910-talet. De lokalundersökningar som utfördes under perioden 1913–1920 planerades centralt av Statistiska centralbyrån så att man kunde försäkra sig om att insamlingsförfarandet blev så likformigt som möjligt i hela riket. Undersökningsblankett samt instruktioner framställdes centralt för att sedan sändas ut till de lokalundersökare som utförde undersökningsarbetet i fält. Varje län delades in i åtta delar som var och en undersöktes under ett år under perioden 1913–1920. Man försökte också försäkra sig om mer tillförlitliga uppgifter genom att de lokalundersökare som anställdes för arbetet skulle ha kunskap inom området. Faktiska jordbrukare, lärare på lantbruksutbildningar, jordbrukskonsulenter etc. anlätades för uppgiften. Det insamlade materialet bearbetades centralt av Statistiska centralbyrån som redovisade uppgifterna i publikationen *Jordbruk & Boskapsskötsel* åren 1913–1920. 1913 års upplaga återger instruktionen för lokalundersökarna, medan rapporten för 1920 innehåller en sammanfattning för alla åtta åren, alltså för hela riket³.

Under 1910-talet gjordes även ett antal kompletterande undersökningar, vilka främst var resultatet av behovet av rikstäckande statistik till följd av det första världskriget. När kriget bröt ut hade lokalundersökningarna utförts i en liten del av landet, vilket innebar att tillförlitlig statistik saknades. Husdjursräkningar genomfördes årligen under perioden 1915–1919, först en partiell undersökning år 1915 som sedan efterföljdes av totala undersökningar under övriga år. Vidare genomfördes arealinventeringar under år 1917–1919. Statistiska centralbyrån ansvarade för planläggning och bearbetning av dessa undersökningar, med undantag för arealinventeringarna åren 1917–1918 som genomfördes av Folkhushållningskommissionen.

Sammanfattningsvis var uppgifterna från lokalundersökningarna under åren 1913–1920 ej tillfredsställande under de omständigheter som rådde under perioden. Situationen under kriget ställde krav på en snabb och rikstäckande jordbruksstatistik, vilket inte kunde garanteras. Tillsammans med de kompletterande undersökningarna under krigsåren blev materialets tillförlitlighet bättre än under perioden 1865–1911. Detta hörde även samman med att större vikt lades vid sakkunighet hos uppgiftsinsamlarna. De statistiska grunderna utvecklades under denna period, exempelvis genom mer strikt utformade enhets- och variabelbegrepp.

Jordbruk & Boskapsskötsel 1921–1963 – Reducerad redovisning

Man fortsatte att publicera Serien *Jordbruk & Boskapsskötsel* under hela den period när nya statistikuppgifter huvudsakligen insamlades i de med jämna mellanrum återkom-

mande jordbruksräkningarna. Subjektiva skördeuppskattningar insamlades flera gånger årligen från hushållningssällskapens sockenombudsmän. Antalet rapporteringstillfällen per år varierade något under perioden 1921–1963, men generellt rapporterades en preliminär siffra under sommaren eller hösten följt av en definitiv uppgift under vintern. Uppgifterna publicerades sedan i en kraftigt reducerad utgåva av *Jordbruk & Boskapsskötsel* som kan ses som ett komplement till jordbruksräkningarna. Fullständiga uppgifter om arealer och husdjur insamlades endast de år jordbruksräkningarna genomfördes. Detta medförde att Statistiska centralbyrån utförde beräkningar, baserade på information om sockerbetsodlingens omfattning och upplöjning av höstsådda fält, för att uppskatta förändringar under mellanliggande år. Från början av 1930-talet utfördes även årligen så kallade representativa undersökningar för att understödja materialet. För de områden som ej undersöktes i dessa representativa undersökningar användes den senaste kända uppgiften, vilken generellt stammade från den senaste jordbruksräkningen. De årliga undersökningarna som låg till grund för publikationen under denna tid förändrades flera gånger under perioden från 1930-talet till början av 1960-talet. Statistiska centralbyrån övertog huvudansvaret för hela jordbruksstatistiken efter förslag från 1948 års statistikutredning. Under 1950-talet gjordes flera förändringar som framförallt berörde urvalsprocessen i de representativa undersökningarna. Ett system där de brukningsenheterna fördelades mellan olika strata samt en ökad andel maskinell bearbetning av uppgifterna var nya metoder som infördes. När skördeuppskattningar med objektiv metod togs i bruk från år 1961 bortföll till stor del behovet av de subjektiva skördeuppskattningarna. Dessa upphörde år 1963, vilket även var sista året som publikationen *Jordbruk & Boskapsskötsel* utkom.

Jordbruksräkningarna 1927–1966 – Totalräkningar med jämna tidsintervall

I början av 1920-talet beslutades att upplägget för insamling av statistik skulle läggas om. Utförliga Jordbruksräkningar skulle genomföras med intervall på fem år, då ett antal variabler skulle undersökas för alla brukningsdelar i riket. En stor förtjänst med räkningarna var den kontinuitet i begrepp och definitioner som bibehölls genom hela perioden. Detta gäller framförallt uppgifterna angående antalet brukningsdelar, ägoslag, arealanvändning och husdjur. Utöver dessa förekom även avsnitt i enskilda räkningar med frågor av aktuellt intresse. Exempel på sådana delar är nyodling, täckdikning och maskiner. Jordbruksräkningarna genomfördes vid de fem första tillfällena, alltså fram till och med år 1951, i samband med den allmänna fastighetstaxeringen. Räkningens datum var den 15 september med undantag för arealanvändnings- och husdjursuppgifterna år 1944 som avsåg den 1 juni. Vid de tre räkningarna efter 1951 företogs separat uppgiftsinsamling direkt till Statistiska centralbyrån. Fram till och med 1951 omfattade jordbruksräkningarna alla brukningsdelar, även de med mindre än 0,25 hektar åker och de som helt saknade åker. Då dessa enheter under denna pe-

³ Svensk Jordbruksstatistik 200 år s. 80.

riod hade tappat mycket av sin betydelse för statistiken slopades denna kategori och en gräns på 2 hektar åkermark infördes. Vid sidan av detta hade ett antal stora djurbesättningar utan åkermark vuxit fram i riket, vilket medförde att en kategori för stora djurhållare infördes i 1966 års Jordbruksräkning.

Under de första fem jordbruksräkningarna nedlade Statistiska centralbyrån ett mödosamt arbete på att bearbeta och komplettera de insamlade uppgifterna som skickats in från de lokala organen. Kompletteringar inhämtades dels av hushållningssällskapen mot en ersättning från staten, dels inhämtades de genom skrivelser direkt till brukarna. Även andra undersökningar samt fastighetslängder m.m. användes även i detta arbete.

Till varje jordbruksräkning medföljde en rapport om uppgifternas tillförlitlighet. Denna var generellt sett allmänt hållen och kommenterade brister och ofullständigheter i materialet som främst stammade ur att uppgifter saknades för hela brukningsdelar eller för enskilda kategorier i de inkomna blanketterna. Vidare upplevdes svårigheter att sammanföra olika fastigheter till brukningsdelar/brukningsenheter under hela perioden för jordbruksräkningarna. Detta problem var särskilt stort vid de fem första räkningarna som utfördes i samband med fastighetstaxeringarna, eftersom de sistnämnda avsåg taxeringsenheter. En annan besvärlig felkälla var de svårdefinierade vallarealerna som trots att de skulle hänföras till åker inte alltid plöjdes, då de kunde vara fleråriga, vilket medförde att åkermarkens definition inte alltid applicerades på ett korrekt sätt. I regel var de återkommande delarna i jordbruksräkningarna mer tillförlitliga medan de periodvis förekommande delarna, såsom täckdikning, gödselvård och fruktodling, kunde vara behäftade med betydande fel.

Jordbruksstatistisk Årsbok 1965–2008 – Lantbruksregistret och Strukturundersökningarna.

År 1965 gav Statistiska centralbyrån ut den första årgången av Jordbruksstatistisk årsbok. Denna har sedan dess varit den mest övergripande redovisningen av resultaten i olika jordbruksstatistiska undersökningar. Till en början utgjordes uppgiftsunderlaget till årsboken av resultaten från de fortfarande pågående årliga undersökningarna och inventeringarna som tidigare legat till grund för redovisningen i Jordbruk & Boskapsskötsel. Detta förändrades år 1968 när Lantbruksregistret skapades genom att en förordning utfärdades av Kungl. Maj:t i april 1968 (SFS 1968:111). Lantbruksregistret kom till som ett resultat av att man samordnade uppgiftsinsamlingen till jordbruksstatistiken med anmälan till det permanenta skördeskadeskyddet som införts i statlig regi år 1961.

Insamling av uppgifter till Lantbruksregistret, som sedermera ofta förkortats LBR, genomfördes första gången år 1968 och fortsatte under i princip oförändrade former fram till år 1995. Uppgifterna skulle enligt förordningen lämnas av de uppgiftsskyldiga i juni månad. Insamlingen berörde företag med mer än två hektar åkermark, företag med stora djurbesättningar samt företag med trädgårdsodling av viss

omfattning. Utöver dessa undersöktes vissa år en del företag med mindre än två hektar åker. Vissa år utvidgades även insamlingen för företag med trädgårdsodling i samband med trädgårdsräkningarna och trädgårdsinventeringarna.

Under perioden från 1968 till 1995 var uppgiftsinsamlingen, som tidigare nämnts, mer eller mindre oförändrad när det gäller en rad viktiga variabler. Fasta avsnitt utgjordes av uppgifter om brukaren/företagaren; i jordbruksföretaget ingående fastigheter, ägoslagsarealer, till- och utarrenden; åkerarealens användning; antalet nötkreatur, svin, får och höns; arealer växthusyta och odling av trädgårdsväxter. Avsnitt som förekom med jämna mellanrum eller under en viss period är hästar, getter, sysselsättning, maskiner och anläggningar. Uppgifterna till LBR som publicerades i de jordbruksstatistiska årsböckerna samlades in på blanketter via post. Nyttillkomna brukare uppmanades att rekvirera en blankett genom information i massmedia. Bearbetningen av de inkomna blanketterna genomfördes till att börja med vid Statistiska centralbyrån i Stockholm men flyttades till Örebro från och med år 1971. Uppgiften krävde en stor arbetsinsats vid centralbyrån där mellan 50 till 80 personer var sysselsatta med just detta. Skriftliga påminnelser utsändes till brukare som inte besvarade undersökningen. Ett flertal gransknings- och rättningssomgångar utfördes innan uppgifterna kunde arkiveras tillsammans med de från föregående år. Man kunde sedan göra datauttag för olika ändamål. Förutom redovisningen i de mer övergripande jordbruksstatistiska årsböckerna, redovisades även uppgifterna från LBR i serien Statistiska meddelanden, där varje meddelande mer grundligt behandlade en viss aspekt.

Vissa år utvidgades den årliga lantbruksregistreringen med företag som saknade eller hade en marginell areal åkermark. Detta var de så kallade lantbruksräkningarna. Vid det första tillfället skickades en stor mängd extra blanketter ut till de berörda jordbruksföretagen. Detta förfarande ansågs vid den andra lantbruksräkningen vara för kostsamt, vilket resulterade i att man istället samkörde lantbruksregistrets fastighetsuppgifter med registret över samtliga jordbruksfastigheter enligt den senaste fastighetstaxeringen. De uppgifter man fick in berörde, vid sidan av det som redan redovisades i lantbruksregistret, det totala antalet skogsbruksfastigheter samt den totala arealen åker- och skogsmark vid samtliga jord- och skogsbruksföretag.

I samband med Sveriges inträde i EU år 1995 förändrades behovet av registerföring över jordbruksföretagen. Administrationen av jordbrukarstöd samt unionens krav på vissa specifika undersökningar gjorde att ett separat system kallat IAKS (Integrerat Administrations- och Kontrollsystem) skapades av Statens Jordbruksverk. Detta register innehåller de företag som söker jordbrukarstöd och uppdateras genom de under årligen återkommande stödansökningarna. Lantbruksregistret fortsatte att existera vid sidan av IAKS och uppdateras genom vissa av unionen förordnade undersökningar. Strukturundersökningar, som är totalundersökningar av jordbruket, genomfördes åren 1995, 1997, 1999, 2003 och 2007. Vid dessa uppdaterades hela LBR. Under de mellanliggande åren utförs husdjursräkningar i juni och december. Nötkreatur räknas vid båda dessa tillfällen medan svin och får räknas vid juni-räkningen. Arealskattningar har

även gjorts årligen under perioden 1995–2007. Separata hästundersökningar har också genomförts med jämna mellanrum, senast år 2004.

Den främsta skillnaden mellan IAKS och LBR är att det senare registret innehåller en del företag som ej söker jordbrukarstöd. Dessa företag har valt att inte söka stöd eller uppfyller inte kraven för att söka stöd. Företag med trädgårdsodling, företag med stora djurbesättningar samt företag med mindre än två hektar åkermark utgör den större delen av de företag som återfinns i LBR men ej i IAKS.

Dagens jordbruksstatistik, som framförallt handhas av Jordbruksverket, insamlas genom en rad olika undersökningar. De med jämna mellanrum återkommande Strukturundersökningarna är de främsta totalundersökningarna av jordbruksföretagen. De år Strukturundersökningen ej genomförs har man en årlig djurräkning i juni samt en skattning av arealuppgifter som hämtas ur IAKS. Med jämna mellanrum görs undersökningar av företag med trädgårdsodling. Vid sidan av dessa genomförs urvalsundersökningar som berör maskiner, arrendepriiser, jordbrukarhushållens inkomster och skörd. Vissa delar av statistiken, exempelvis skörde- och inkomststatistiken, tas fram i samarbete med Statistiska centralbyrån.

Jordbruksekonomiska Meddelanden, JEM, 1950–1997 – Meddelanden med vitt skilda uppgifter

Serien med Jordbruksekonomiska meddelanden (JEM), som gavs ut mellan åren 1950–1997, är en samlingsvolym med olika artiklar, rapporter, översikter och meddelanden inom jordbruks- och livsmedelsområdet. Pris-, produktions- och konsumtionsstatistik tillsammans med utrikeshandelssiffror och rapporter angående utvecklingen, både i och utanför riket, var viktiga delar som ingick. Flera av de nyss nämnda statistikprodukterna presenterades månadsvis, varför dessa upptog en stor del av JEM. Samlingsvolymen var strukturerad med ett avsnitt varje månad, eftersom man under året publicerade ett meddelande varje månad. Statistikdelar som förekom på årsbasis var trädgårdsproduktion, försäljning av mineralgödsel och växtskyddsmedel samt viss husdjursstatistik. Jordbruksnämnden var ansvarig för serien fram till 1991 då ansvaret övergick till Jordbruksverket. Olika myndigheter och organisationer inom jordbruksområdet har bidragit med material till meddelandena. I denna publikation har serien av JEM framförallt använts för de delar som gäller konsumtion, mineralgödsel, växtskyddsmedel, priser, utrikeshandel och animalieproduktion samt till viss del ekonomi. Mellan åren 1939 och 1950 publicerade Kommerskollegium och Statens Livsmedelskommission en månatlig tidskrift med titeln Jordbruksekonomiska uppgifter. En serie som senare övergick till Jordbruksekonomiska meddelanden.

De subjektiva skördeuppskattningarna 1799–1990

Behovet av statistik kring åkerns avkastning har länge funnits i riket. Redan år 1799 inleddes systematiskt insamlande

av årsväxtrapporter om åkerns och ängens avkastning. När Statistiska centralbyrån övertog huvudansvaret för skördestatistiken år 1874 inleddes en period fram till år 1913 då hushållningssällskapen i riket rapporterade in korntal och utsädesmängder. Med hjälp av dessa beräknades sedan skörden. Dessutom insamlades omdömen om skörden utefter en numerisk skala.

När statistiken omorganiserades år 1912 ändrades förfarandet till att hushållningssällskapens häradsombud skulle insända årsväxtrapporter för månaderna maj till september. Innan mitten av november skulle man också meddela preliminära uppgifter om årets skörd, varpå definitiva uppgifter skulle inlämnas innan slutet av februari. Skördeuppgifterna skulle efter denna omläggning anges per hektar och inte med korntal som tidigare.

Under 1930-talet ändrade man återigen skördestatistikens insamlande. Uppgifter skulle nu lämnas fyra gånger per år och de definitiva uppgifterna om årsskörden skulle meddelas i januari. Nya ändringar följde under det andra världskriget som även denna gång anbelangade tidpunkten på året samt antalet rapporter som skulle insändas. De preliminära uppgifterna under november månad utgick.

När skördeuppskattningar med objektiv metod inleddes år 1961 tappade de subjektiva uppskattningarna mycket av sin funktion. Man var dessutom orolig för att de senare skulle påverkas av den objektiva metodens resultat. Från och med sommaren 1963 upphörde därför de subjektiva uppskattningarna. Rapporterna om årsväxtens utveckling som tagits fram sedan år 1799 fortsatte dock ända fram till år 1990. En anledning till nedläggningen av de subjektiva skördeuppskattningarna, vid sidan av de objektiva uppskattningarna, var ett minskat behov av statistik. Även Lantbruksnämndernas uppgående i länsstyrelserna år 1991 bidrog, då de förstnämnda hade en fältorganisation som då upplöstes.

Hushållningssällskapens härads- och sockenombud involverades i insamlingen av uppgifterna. Dessa samlades in med papper och penna efter frågor till jordbrukarna och bearbetades sedan centralt. Den första datamaskinen användes av centralbyrån först år 1963, när de subjektiva uppskattningarna inte längre låg till grund för den skördestatistik som är publicerad i denna bok.

Övergången från uppgifter baserade på korntal och utsäde som gjordes år 1913 beräknas ha förbättrat kvaliteten på statistiken avsevärt. Det fanns dock fortfarande brister i statistiken. Enligt jämförelser med mer objektiva bedömningar som utfördes år 1960 beräknade man att de subjektiva hektarskördarnas värden skulle behöva höjas med i genomsnitt 18 % för höstvet, 12 % för höstråg, 15 % för vårvete, 6 % för korn och 25 % för havre. Trots dessa beräknade felaktigheter skall man inte underskatta betydelsen av att de subjektiva skördeuppskattningarna sannolikt ändå speglade förändringar i på ett för användarna godtagbart sätt. För mer detaljerad information om de subjektiva skördeuppskattningarna och årsväxtrapporterna hänvisas till Hedqvist (1999).

De objektiva skördeuppskattningarna 1961–1997/1998

Med anledning av att man allt mer började betvivla de subjektiva skördebedömningarnas tillförlitlighet gjordes utredningar under framförallt 1950-talet som syftade till att utarbeta ett mer objektivt sätt att beräkna skörden. Objektiva skördeuppskattningar hade länge använts i länder som Indien, USA och Storbritannien. Ett flertal försök gjordes med något olika tillvägagångssätt med resultatet att en metod utvecklades som bedömdes vara mer tillförlitlig än de subjektiva bedömningarna. Efter att staten infört skördeskadskyddet i början av 1960-talet inrättades en skördestatistisk nämnd som var knuten till Statistiska centralbyrån. En arbetsgrupp tillsattes för att leda centralbyråns metodutveckling inom detta område. Skördeberäkningarna användes till mycket annat än bara beräkningar av skördeskador, exempelvis för prisreglering av jordbruksprodukter, kalkyler över jordbrukssektorns intäkter och kostnader, för handelns planering av leveranser och lagring av spannmål, för rådgivning till jordbrukare samt inom forskning och förädling.

Den objektiva metoden fungerade så att fältbesiktigare besökte den uttagna gården på försommaren. Först intervjuades brukaren om bl.a. grödorna på samtliga fält och fältens storlek. Sedan valdes fält ut och skisser gjordes med koordinater för provytorna. Provytorna märktes ut och skördades strax innan jordbrukarens egen skörd. För slättervall klipptes provytorna högst 5 dagar före och för spannmål och potatis högst 10 dagar. Antalet dagar kunde skilja något för spannmål efter att man införde mognadsanpassad provtagning under 1980-talet. För spannmål och vall placerades de avklippta proverna i säckar som märktes. För potatis vägdes provet och vikten antecknades. För att minska risken för stort, lokalt koncentrerat bortfall fördelades fältarbetet mellan provtagarna på ett sådant sätt att ingen provtagare tilldelades mer än hälften av provytegårdarna i ett skördeområde. Omfattningen på undersökningen var i storleksordningen ca 12 000 gårdar och 120 000 provytor årligen. Utöver uppgifter om skördens storlek insamlades även statistik om skördeteknik, tider för sådd och skörd, sorter och bevattning. Alla instruktioner meddelades av SCB. Från och med år 1970 fungerade Lantbruksregistret (LBR) som urvalsram för skördeundersökningen. Detta medförde bättre täckning av undersökningspopulationen och högre kvalitet på uppgifterna. Ytterligare metodförändringar genomfördes under 1980-talet som bland annat berörde urvalet av provytor. Tekniker för att uppskatta spill, skadad skörd och andra förluster utvecklades också. Skördeproverna torkades och vägdes centralt varpå den genomsnittliga skördevikten för de olika områdena uppskattades.

Metoden med provytesuppskattningar användes fram till år 1995 då man under en kortare period införde ett nytt arbetssätt med intervjuer och objektiv skördeuppskattning. Efter detta begränsades undersökningarna helt till intervjuer via telefon alternativt uppgiftsinsamling via internet. Från varje jordbruksföretag samlas information in om total bärgad kvantitet av varje gröda och dess vattenhalt. Med ledning av varje företags redovisade grödarealer beräknas företagets hektarskörd för varje gröda. För mer detaljerad infor-

mation angående de objektiva skördeuppskattningarna hänvisas till Olofsson (1999).

Den jordbruksekonomiska undersökningen och dess föregångare

Materialet i de jordbruksekonomiska undersökningarna bygger på bokföringsuppgifter från enskilda jordbruksföretag. Bokföringsuppgifterna kompletteras med uppgifter om arbetstid, arealer, skördar, antal djur, produktion av animalier, maskiner och redskap o.s.v. Syftet är att spegla jordbruksföretagens ekonomi efter företagsekonomiska principer. Jordbruksföretagens intäkter är möjliga att fördela efter produktionsgrenar, t.ex. för en viss gröda eller ett visst djurslag, medan företagets kostnader inte är fördelade på produktionsgrensnivå.

Den organiserade bokföringsverksamheten i Sverige startade med hjälp av hushållningssällskapen, bokföringsföreningar och driftsbyråer under början av 1900-talet. Staten stödde bokföringsverksamheten bl.a. på grund av att man behövde underlag för handelspolitiken (tullarnas storlek) och för att man såg behov av en ökad driftsplanering inom jordbruket.

Räkenskapsunderlag för svenska lantbruk publicerades för första gången för år 1914. Underlagen togs fram av driftsbyrån, en bokföringsorganisation som skapades på initiativ av jordbrukets organisationer. Kungliga Lantbruksstyrelsen hade ett tillsynsansvar för bokföringarna. Lantbruksstyrelsen började, efter ett riksdagsbeslut 1939, att arbeta fram den jordbruksekonomiska undersökningen (JEU). JEU publicerades i serien ”Lantbruksekonomiska meddelanden”. Urvalsstorleken bestämdes till 1 600 gårdar. Ansvar för undersökningen har därefter legat hos först SCB, sedan Livsmedelsekonomiska samarbetsnämnden och Jordbruksverket. Datainsamlingen har genomförts av driftsbyråerna, senare LRF-konsult och i början av perioden också av Hushållningssällskapen och andra bokföringsföreningar.

Syftet med undersökningen har dels varit rådgivning och forskning, dels att utgöra underlag för jordbrukspolitik. I början var tullpolitiken viktig, därefter användes undersökningen som ett underlag för att beräkna lönsamheten vid ”typgårdar”. Typgårdarna användes sedan som ett av underlagen för att beräkna prisstöden under 1960- och 1970-talen. Sedan EU-inträdet används den på EU-nivå för utredningar och utvärderingar av EU:s gemensamma jordbrukspolitik

Antalet företag som ingått i undersökningen har under perioden varierat mellan 500 och 1 600.

Undersökningen har förändrats under perioden och framförallt urval och innehåll har anpassats efter de vid tiden rådande behoven. I början av perioden var urvalen små och avspeglade inte fullt ut olika storleksgrupper och regioner. Ytterligare ett problem var att de gårdar som hade bokföring troligen också hade bättre resultat än andra gårdar. Undersökningen sågs därför över 1952. De förbättringsförslag som togs fram avsåg att förbättra dels urvalet, så att det

bättre skulle spegla samtliga jordbruk i Sverige med 2 hektar åker, och dels definitioner av kvantitet och värden.

Populationen har senare begränsats till att avse större företag med tonvikt på speciellt intressanta grupper av företag. I samband med EU-inträdet anpassades undersökningen till EU:s datanätverk för jordbruksföretagens ekonomiska redovisning (FADN).

De små urvalen innebär svårigheter att följa utvecklingen över tid, även om de sedan SCB tog över undersökningen varit slumpmässiga. Bortfallet i undersökningen är också relativt stort, från 25–30 % år 1978 till 50–55 % på 2000-talet.

För mer detaljerad information om undersökningens utveckling hänvisas till Larsson (1999).

Undersökningar av jordbrukets inkomster

Inkomstundersökningar i form av deklarationsundersökningar genomfördes för första gången på 1930-talet: 1932, 1935 och 1937. Undersökningen genomfördes genom att runt 8 000 deklARATIONER samlades in från Länsstyrelserna och analyserades. Ansvaret för undersökningarna låg fram till 1950 hos Jordbruksnämnden för att därefter flyttas till SCB. I samband med statistikreformen på 1990-talet flyttades ansvaret först till Livsmedelsekonomiska samarbetsnämnden och därefter till Jordbruksverket. Deklarationsmaterial har använts som underlag för undersökningen fram till 1994. Därefter kommer uppgifterna om jordbrukarhushållens inkomster från en sambearbetning mellan företagen i Lantbruksregistret och Inkomst- och Taxeringsregistret. Urval och beräkningsmetoder har förändrats över tiden. Undersökningen sågs t.ex. över 1961, då urvalet kompletterades med arrenderade gårdar och skattningsmetoderna förbättrades. Under 1980-talet började jordbruksföretagen också typklassificeras. Urvalsstorleken på det insamlade underlaget var mellan 8 000 och 10 000 företag fram till 1990. Därefter minskade urvalet fram till 1994. För mera detaljerad information om undersökningens utveckling hänvisas till Larsson (1999).